

УДК 94(063)
ББК 63я431
Ш 38

Рецензенти:

В. В. Ластовський, доктор історичних наук
(*Київський національний університет культури і мистецтва*)

О. М. Романуха, кандидат історичних наук
(*Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського*)

Рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 10 від 25 червня 2009 року)

Шевченківські дні – 2009. Історія: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених / Редкол.: член-кор. НАНУ В. Ф. Колесник (голова), к.і.н. Ю. В. Латиш (відп. ред.) та ін. – К., 2009. – 124 с.

ISBN 978-966-2142-79-2

У збірнику вміщено матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених "Шевченківські дні", присвяченої 195-річчю з дня народження Тараса Шевченка. Він охоплює різні галузі історичних наук. Розрахований на студентів, аспірантів, викладачів вищої школи.

Редакційна колегія: д.і.н., проф. Г. Д. Казьмирчук; д.і.н., проф. Я. С. Калакура; д.і.н., проф. В. П. Капелюшний; д.і.н., проф., член-кор. НАНУ В. Ф. Колесник (голова); к.і.н., доц. О. Ю. Комаренко; д.і.н., проф. А. П. Коцур; к.і.н. Ю. В. Латиш (відп. ред.); д.і.н., проф. М. Г. Щербак.

УДК 94(063)
ББК 63я431

ISBN 978-966-2142-79-2

Офіційне відкриття Народного дому відбулось 20 листопада 1902 р., а наступного дня відбулось дві перших вистави в театрі: ранком для населення, а ввечері для членів Товариства грамотності та почесних гостей.

Загалом Народний дім Київського товариства грамотності став центром просвітництва серед населення. В приміщенні Дому розміщувався народний театр із залом на 1 000 осіб, бібліотека-читальня, народна чайна, Пересувний музей наочних посібників з педагогіки, містились зали для недільної та вечірньої школи, приміщення для книжкового складу та магазину. Безумовно, Народний будинок став центром дозвілля робітників м. Києва та усіх хто потребував самовдосконалення та самоосвіти. І сьогодні можна побачити будівлю яку нам залишило Товариство грамотності. Зараз там розміщується Київський державний театр оперети.

Джерела та література:

1. Державний архів міста Києва (ДАМК). – Ф. 168. – Оп. 1. – Спр. 10 а. – Арк. 6.
2. Державний архів Київської області (ДАКО). – Ф. 2. – Оп. 37. – Спр. 329. – Арк. 16, 20.
3. Коломієць Т. В. Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869–1920 рр.) / Тетяна Василівна Коломієць. — Х., 1998. — 190 с.
4. Народный дом Киевского общества грамотности в г. Киеве. Краткий очерк истории сооружения народного дома. – К., 1902. – 48 с.
5. Отчет о деятельности Киевского общества грамотности за 1896 г. – К., 1897. – 43 с.
6. Отчет о деятельности Киевского общества грамотности за 1901 г. – К., 1902. – 124 с.
7. ЦДІАУ в м. Києві. – Ф. 442. – Оп. 555. – Спр. 68. – Арк. 1-2.
8. ЦДІАУ в м. Києві. – Ф. 442. – Оп. 534. – Спр. 91. – Арк. 34.

УДК930.2:356.15(47+57)(093.3)

Сергей Дейнеко,

соискатель кафедры истории России

Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина

Воспоминания таможенного служащего как источник по истории таможенной службы досоветской России

Мемуары (от французского *mémoire* – воспоминания, память) включают в себя письменные произведения, говорящие нам о событиях прошлого в изложении очевидцев и участников.

Являясь важным источником, мемуары помогают устранить однобокий взгляд при изложении исторических событий. Иногда взгляд автора отличается от официальной позиции. Это дает исследователю возможность более объективно подойти к изучаемой теме. Мемуарная литература позволяет четче характеризовать социальные отношения и экономику изучаемого периода. В ряде случаев мемуары помогают исследователю привлечь к работе единичный материал, не отраженный в других источниках. Автор мемуаров довольно часто концентрирует внимание на деталях, которые отсутствуют в официальных документах и статистике.

Минцлов Сергей Рудольфович, помощник пакаузного надзирателя Кретингенской таможни, свои наблюдения и впечатления изложил в книге «В таможенном мире. Воспоминания», которая впервые была опубликована в журнале «Образование» в 1908 году. В дальнейшем переиздана в 1917г. в Трапезунде в виде отдельной монографии.

Воспоминания служат важным источником по изучению работы таможенных учреждений досоветской России. Мемуары Минцлова являются взглядом на работу таможни глазами рядового сотрудника. Это взгляд молодого, образованного,

перспективного чиновника, выдвигающего альтернативное видение таможенной системы Российской империи.

Данная работа является полезным источником при исследовании складочных таможен. Позволяя нам более детально узнать о методах водворения контрабанды в Российскую империю. Также мы можем узнать об объеме и номенклатуре товаров, ввозимых через Кретингенскую таможню, которые в дальнейшем могли быть отправлены для растаможивания в одну из складочных таможен в глубь государства.

Актуальность данной темы обусловлена тем, что до сих пор мемуарная литература по истории таможенных органов в досоветской России не стала темой специального источниковедческого исследования [5, 2, 3].

Целью работы является изучение истории таможенной службы Российской империи.

Источниковую базу исследования составили опубликованные законодательные акты Российской империи, архивные материалы Государственного архива Харьковской области (Ф. 84) и Центрального государственного исторического архива Украины в г. Киеве (Ф. 1153) [7, 1, 8].

Данный вид мемуарной литературы можно отнести к жанру биографических воспоминаний. В своей работе автор дает критическую оценку деятельности Кретингенской таможни [4, с. 104–130]. В эпоху премьерства П. А. Столыпина не каждый издатель мог взяться за публикацию подобного произведения.

Воспоминания были напечатаны в журнале «Образование», который являлся ежемесячным педагогическим и научно – популярным изданием, посвященный вопросам воспитания и обучения [10, с. 561].

Одним из редакторов-издателей журнала был Василий Дмитриевич Сиповский, известный историк, педагог и гуманист. Он также преподавал историю великой княгине Ксении Александровне и великому князю Михаилу Александровичу [12, с. 58]. Близкое знакомство с членами семьи Романовых может послужить объяснением, почему были разрешены к публикации воспоминания, несущие критические высказывания в адрес одной из государственных структур.

В своих воспоминаниях Минцлов утверждает, что жители Кретингена, в летнее время года, беспрепятственно ходят в соседний прусский населенный пункт Байорен отдыхать и пить пиво [4, с. 111].

На наш взгляд этот вопрос является дискуссионным. Для того, что бы пересечь границу, необходимо было иметь временный заграничный билет. Этот документ можно было получить в местном полицейском отделении, которое находилось под опекой жандармерии [8, л. 15]. Однако можно допустить, что в отдельных случаях закон не соблюдался и таможенные служащие, чины пограничной стражи разрешали местным жителям пересечь границу без временного заграничного билета.

Вызывают сомнения утверждения автора об отсутствии на переходном пограничном пункте в зоне ответственности Кретингенской таможни жандармских офицеров, к обязанностям которых относился контроль за действиями таможенников [4, с. 113].

Ведь согласно циркуляру Департамента таможенных сборов все пограничные таможни обязаны приглашать для проверки багажа, прибывающего отдельно от пассажиров, жандармского офицера из пограничного пункта [1, л. 10].

Но если взять во внимание, что Кретинген был небольшим населенным пунктом, то можно допустить, что в городке не было жандармского отделения, а жандармский офицер мог приезжать из соседней Либавы, являвшейся крупным портовым городом. Исходя из этого, данный вопрос является открытым.

Заслуживающей внимания, на наш взгляд, является информация об эмиграции евреев на Запад. Эмигранты пользовались услугами переселенческих агентств [4, с. 113]. Эти данные находят подтверждение в энциклопедическом словаре Брокгауза и Эфрона, являющимся авторитетным изданием.

В Англии действительно работало одно из таких агентств, занимающееся оказанием помощи переселенцам-евреям [9, с. 454].

Ряд утверждений автора вызывают у нас сомнения.

Так, он пишет, что Германия не имела своей пограничной стражи и граница охраняется «толстым жандармом с жестяной сабелькой у бедра» [4, с. 114].

Известно, что большинство государств Европы на рубеже XIX – XX вв. имели свою пограничную стражу, в том числе и Германия. Пограничная стража в Германии была организована по военному образцу и имела широкие полномочия, в том числе право проводить следственно-розыскные мероприятия [11, с. 37].

Автор, приводя описание пакгауза, пишет, что помещение было пустым, а во дворе стояло восемь бочек с селедкой [4, с. 116]. Минцлов не мог не знать о правилах хранения товаров. Правила гласят, что товары должны храниться в пакгаузе, допускалась постройка временных навесов во дворе в случае если пакгауз переполнен [7, с. 124–125].

Здесь же автор пишет, что весь день прошел в «занятиях разговорами и шатанье от одного стола к другому» [4, с. 116]. То есть, имея пустой пакгауз, он часть товаров оставил под открытым небом.

Можно предположить, что автор отнесся к своим обязанностям халатно. Но принимая во внимание, что Кретингенская таможня являлась таможней 1 класса с правом хранения товаров в течение года и правом купца потребовать компенсацию за испорченный товар, у нас возникают сомнения в искренности данного утверждения.

Можно поставить под сомнение слова Минцлова, что управляющий таможней проявлял неуважение к нормам Таможенного устава и вел себя незтично [4, с. 124–125]. Согласно Таможенному уставу, в интересующую нас эпоху, таможенным чиновникам официально было разрешено доносить в Петербург на свое руководство, в случае нарушения законов. Помня об этом, большинство таможенных служащих, как правило, не нарушали основных положений Таможенного устава [7, с. 42].

Свидетельства автора о вооруженных столкновениях между российскими пограничниками и контрабандистами, на наш взгляд, являются вполне достоверными. Автор довольно точно описывает эти события. Это совпадает с мнением авторов монографии «Історія митної справи в Україні», которые в своих исследованиях опираются на архивные материалы [3, с. 386].

Мы считаем достойным внимания утверждение Минцлова о том, что некоторые пограничники за вознаграждение способствовали незаконному перемещению лиц через границу и в водворении контрабанды. Это находит подтверждение в мемуарах Б. Савинкова [6, с. 58].

Если обратиться к языку, на котором написаны мемуары, и к терминологии, то следует отметить, что стилистический облик воспоминаний соответствует языку изучаемой эпохи, так же автор хорошо владеет специальной терминологией, известной как правило только таможенным служащим.

Таким образом работа Минцлова «В таможенном мире. Воспоминания» является полезным историческим источником при изучении работы таможенной службы Российской империи. Однако к некоторым положениям данного источника необходимо относиться с большим вниманием, вследствие их противоречивости.

Источники и литература:

1. Государственный архив Харьковской области. – Ф. 84. – Оп. 1. – Д. 438.
2. Керівники митних установ Слобожанщини / [Під ред. О. Н. Ярмиша]. – Харків, 2000. – 206 с.
3. Колесников К. М. Історія митної справи в Україні / К. М. Колесников, О. В. Морозов та ін. – К., 2006. – 606 с.
4. Минцлов С. Р. В таможенном мире. Воспоминания / С. Р. Минцлов // Образование. – 1908. – № 9–10^А. – С. 104–130.
5. На варті митних рубежів / [Під ред. П. В. Пашка]. – Харків, 2000. – 206 с.
6. Савинков Б. Воспоминания террориста / Борис Савинков. – М., 1991. – 355 с.
7. Свод законов

- Российской империи. Уставы таможенные. – Т. 6. – СПб., 1857. – 594 с. 8. Центральный государственный исторический архив Украины. – Ф. 1153. – Оп. 1. – Д. 198.
9. Энциклопедический словарь / [Сост. Брокгауз и Эфрон]. – Т. 11. – СПб., 1893. – 466 с.
10. Там само. – Т. 21^А. – СПб., 1897. – 520 с. 11. Там само. – Т. 26. – СПб., 1898. – 569 с.
12. там само. – Т. 30. – СПб., 1900. – 480 с.

УДК 339.942((471+571):477)

Євген Женіков,
студент Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Розвиток українсько-російських відносин в економічній сфері за даними матеріалів періодики (2004–2008 рр.)

Економічна галузь – одна з найбільш важливих складових українсько – російських відносин. На цю сферу впливає багато факторів, такі як: енергетична взаємодія, експорт та імпорт продуктів важкої промисловості, харчування та ін. Зрозуміло, що в їх основі лежать давні зв'язки республік колишнього СРСР, які з подіями 1991 р. зазнали кардинальних змін. Проголосивши незалежність Україна та Російська Федерація мали вже по новому розвивати двосторонні відносини в основу яких поклали економічну взаємопов'язаність циклів виробництва, залежність постачання сировини, енергоресурси. Ці фактори робили їх не просто партнерами, а стратегічними партнерами.

Однак усе це породжувало складності, вирішення яких значно розтягувалося в часі. Необхідність продовження виробничої кооперації, обміну продукцією потребувало діалогу, поступок, взаєморозуміння, спільної зовнішньополітичної лінії, відмежування від політики. На протязі 1991-2003 рр. ці вимоги хоч і не були близькими до ідеальних та все ж таки досягалися. Україна будучи залежною від Росії ішла на окремі поступки, а Москва за це продовжувала надавати підтримку. Особливих змін у цих відносинах не було аж до 2003р. У цьому році досягається рішення про створення ЄЕП, яке стає першим кроком до їх занепаду. Динаміка зміни цих процесів дуже добре віддзеркалюється в періодичній літературі. Поглянемо на результати моніторингу преси.

Можна відзначити декілька тенденцій: інтерес до взаємовідносин України і Російської Федерації в сфері економіки зростає: 2004р. – 42 статті; 2005 р. – 39; 2006 р. – 48; 2007 – 48; 2008р – 60, а оцінки цих стосунків поступово схиляються від позитивних до негативних. У 2004 р. було надруковано 28 позитивних відгуків проти 14 негативних. Здебільшого в статтях говорилося про плідну працю у економічній сфері, загальні позитивні тенденції розвитку економіки, газові питання. У публікаціях, що пов'язані із негативними аспектами йшлося про Українську економічну кризу, та певні проблеми із термінами повернення боргів. На той час були налагоджені усі політично – економічні зв'язки між державами. Після приходу на пост президента В. Ющенко, ситуація різко змінюється. Держави йдуть на конфлікт, котрий у деталях описаний у статті Г Перепелиці «У традиціях соборної влади». Автор аналізує дії урядів, робить певні висновки та прогнозує їх розвиток. Один із запропонованих варіантів виходу із ситуації приведення до влади кандидата авторитарного типу, інтереси якого цілком зорієнтовані на Москву. Але цей сценарій передбачає розмивання суверенітету України, усунення її з міжнародної арени як самостійного суб'єкта міжнародного права.

У 2005 р. відбувається перелом і кількість позитивних публікацій поступається негативним, 19 проти 20. Відносини України і Російської Федерації висвітлюються у пресі не так активно, через те, що уся увага була спрямована на нову владу. У пресі